

QORAQALPOG‘ISTONDA KUTUBXONALAR TARIXI

Karimbayeva Shahina

O‘zbekiston davlat san‘at va madaniyat instituti Nukus filiali

“Kutubxona - axborot faoliyati” yo‘nalishi 2-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Sharipova Dilbarxon

O‘zbekiston davlat san‘at va madaniyat instituti Nukus filiali

“Kutubxona faoliyati kafedrası” dotsenti

Annotatsiya: Mazkur maqolada Qoraqalpog‘istonda kutubxonalar tarixining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari yoritilgan. Unda qadimgi davrlardan boshlab kutubxonachilik an‘analari, o‘rta asrlarda ilmiy markazlar faoliyati, XIX–XX asrlarda kutubxonalar tizimining shakllanishi hamda sovet davrida kutubxonachilik ishining rivoji tahlil qilingan. Shuningdek, mustaqillik yillarida axborot-resurs markazlarining tashkil etilishi, zamonaviy texnologiyalarning joriy etilishi va kutubxonalar faoliyatining yangi bosqichga ko‘tarilishi haqida ma‘lumot berilgan. Maqolada kutubxonalar jamiyatning ma‘naviy-ma‘rifiy taraqqiyotidagi o‘rni ilmiy asosda ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: Qoraqalpog‘iston, kutubxonachilik, kutubxona tarixi, axborot-resurs markazi, elektron kutubxona, madaniyat, ma‘naviyat, ilm-fan, qo‘lyozmalar, kutubxona fondi, raqamli texnologiyalar, ta‘lim, madaniy meros.

Abstract: This article covers the development and stages of the history of libraries in Karakalpakstan. It analyzes the traditions of librarianship in several periods, the activities of scientific centers among scientific centers, the activities of scientific centers in the 19th–20th centuries, the activities of the 19th–20th centuries, and the development of Soviet librarianship. , the establishment of information and resource centers in the years of independent security, the renewal of modern technology, and the rise of library activities to a new level. The article reveals the role of libraries in the spiritual and educational development of society in scientific terms.

Keywords: *Karakalpakstan, librarianship, library history, information and resource center, electronic library, culture, spirituality, science, manuscripts, library fund, electronic technologies, education, cultural heritage.*

Qoraqalpog‘iston hududi Markaziy Osiyoning qadimiy madaniy maskanlaridan biri bo‘lib, bu yerda ilm-fan, yozuv va kitobat an‘analari uzoq tarixga ega. Kutubxonalar esa ana shu ilmiy va ma‘naviy merosni saqlash, targ‘ib qilish va avlodlarga yetkazishda muhim rol o‘ynab kelgan. Qoraqalpog‘istonda kutubxonachilik tarixi qadimgi davrlardan boshlab, sovet davri va mustaqillik yillarigacha uzluksiz rivojlanish bosqichlarini bosib o‘tgan. Qoraqalpog‘iston hududi qadimda Xorazm sivilizatsiyasining muhim qismi bo‘lgan. Bu hududda miloddan avvalgi davrlardayoq yozuv madaniyati rivojlangan. Arxeologik qazilmalar natijasida topilgan sopol bitiklar, tosh yozuvlar va qo‘lyozmalar bu yerda bilim saqlash an‘anasi mavjud bo‘lganini ko‘rsatadi.

Qadimgi Xorazmda saroylar va ibodatxonalar huzurida qo‘lyozmalar saqlanadigan xonalar mavjud bo‘lib, ular ilk kutubxona vazifasini bajargan. Bu qo‘lyozmalarda diniy matnlar, astronomiya, tibbiyot va huquqiy bilimlar jamlangan. O‘rta asrlar davrida kutubxonalar IX–XII asrlarda Qoraqalpog‘iston hududi ilm-fan markazlaridan biri sifatida shakllangan. Bu davrda madrasalar huzurida kutubxonalar tashkil etilgan. Ushbu kutubxonalar ilmiy qo‘lyozmalarni saqlash va talabalarga taqdim etishda muhim rol o‘ynagan. Xususan, Xorazm hududida yashab ijod qilgan olimlar o‘z asarlarini qo‘lyozma shaklida yaratgan va ular kutubxonalarda saqlangan. Kutubxonalar faqat kitob saqlash joyi emas, balki ilmiy munozaralar o‘tkaziladigan maskan ham bo‘lgan. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida kutubxonachilik Qoraqalpog‘iston hududida madaniy hayot asta-sekin yangilana boshladi.

Bu davrda yangi maktablar va madaniy markazlar paydo bo‘ldi. Shu bilan birga, kutubxonalar ham shakllana boshladi. Dastlabki jamoat kutubxonalari maktablar va madrasalar qoshida tashkil etildi. Kitob fondi asosan diniy va adabiy asarlardan iborat bo‘lgan. Bu davrda kutubxonachilik hali mustaqil tizim sifatida

shakllanmagan edi. Sovet davrida kutubxonalar tizimining rivojlanishi 1920-yillardan boshlab Qoraqalpog‘istonda kutubxonachilik tizimi tubdan o‘zgardi.

Sovet hokimiyati davrida savodsizlikni tugatish siyosati olib borildi va bu kutubxonalar sonining keskin oshishiga sabab bo‘ldi. 1930–1950-yillarda: Qishloq va shahar kutubxonalar tashkil etildi. Ko‘chma kutubxonalar (bibliobuslar) faoliyati yo‘lga qo‘yildi. Ishchilar va dehqonlar uchun maxsus o‘quv zallari ochildi. 1960–1980-yillarda esa kutubxonalar tizimi yanada rivojlandi: Markazlashgan kutubxonalar tizimi joriy etildi. Ilmiy, bolalar va maxsus kutubxonalar tashkil qilindi. Kutubxona fondlari boyitildi. Ayniqsa, Nukus shahrida yirik kutubxonalar tashkil etilib, ular butun respublika miqyosida xizmat ko‘rsata boshladi.

Mustaqillik davrida kutubxonalar faoliyati 1991-yilda O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, kutubxonachilik sohasida yangi bosqich boshlandi. Qoraqalpog‘istonda ham kutubxonalar faoliyati modernizatsiya qilindi. Asosiy o‘zgarishlar: Axborot-resurs markazlari (ARM) tashkil etildi. Elektron katalog va raqamli kutubxonalar joriy qilindi. Internet orqali axborot olish imkoniyati kengaydi. Milliy va mahalliy adabiyotlarni saqlash va targ‘ib qilish kuchaydi. Bugungi kunda Qoraqalpog‘istonda yuzlab kutubxonalar faoliyat yuritmoqda. Ular nafaqat kitob berish, balki ma‘naviy-ma‘rifiy tadbirlar o‘tkazish markazi sifatida ham xizmat qilmoqda. Zamonaviy kutubxonalar va innovatsiyalar: Hozirgi davrda kutubxonalar zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlanmoqda. Elektron resurslar, onlayn xizmatlar va multimedia vositalari kutubxona faoliyatining ajralmas qismiga aylangan. Zamonaviy kutubxonalar: Elektron kitoblar bazasiga ega onlayn xizmat ko‘rsatadi. Yoshlar uchun bilim va innovatsiya markazi hisoblanadi. Qoraqalpog‘istonda kutubxonalar madaniyat va ta‘lim tizimining muhim bo‘g‘ini sifatida faoliyat yuritmoqda. Qoraqalpog‘istonda kutubxonalar tarixi qadimiy ildizlarga ega bo‘lib, turli tarixiy bosqichlarda rivojlanib kelgan. Qadimgi qo‘lyozmalar saqlanadigan maskanlardan boshlab, zamonaviy raqamli kutubxonalargacha bo‘lgan yo‘l katta taraqqiyot yo‘lidir. Bugungi kunda kutubxonalar nafaqat bilim manbai, balki jamiyatning ma‘naviy rivojlanish markaziga aylangan. Mustaqillik yillarida Qoraqalpog‘istonda kutubxonalar

faoliyatida yangi bosqich boshlandi. Axborot-resurs markazlari tashkil qilinib, an'anaviy kutubxonalar zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlandi. Elektron kataloglar, raqamli fondlar va internet xizmatlari joriy etildi. Milliy merosni asrash maqsadida qoraqalpoq xalqi tarixi, adabiyoti va madaniyatiga oid noyob manbalarni raqamlashtirish ishlari kuchaydi.

Bugungi kunda Qoraqalpog'istondagi kutubxonalar aholining axborotga bo'lgan ehtiyojini qondirish, yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish va ilm-fanni rivojlantirishda muhim o'rin tutmoqda. Ular nafaqat kitob saqlovchi maskan, balki zamonaviy bilim, madaniyat va innovatsiyalar markazi sifatida faoliyat yuritmoqda. Qoraqalpog'iston kutubxonalari tarixi xalqning ma'naviy taraqqiyoti, milliy o'zligini saqlash va madaniy merosini rivojlantirish yo'lidagi muhim tarixiy jarayonlardan biridir. Qoraqalpog'istonda kutubxonachilik tarixining yana bir muhim jihati shundaki, bu hududda kutubxonalar faqat ma'naviy-ma'rifiy markaz sifatida emas, balki milliy madaniyatni saqlash vositasi sifatida ham shakllangan. Qoraqalpoq xalqining boy folklori, dostonlari, qo'lyozma asarlari va tarixiy hujjatlarini yig'ish hamda saqlash ishlari kutubxonalar zimmasiga yuklatilgan. Ayniqsa, xalq og'zaki ijodiga oid materiallarni yozib olish va fondlarga kiritish orqali milliy merosni saqlashga katta hissa qo'shilgan.

XX asrning birinchi yarmida Qoraqalpog'iston hududida ko'plab "qizil choyxonalar", "qizil o'tovlar" va ko'chma kutubxonalar faoliyat yuritgan. Ular uzoq qishloq va ovullarda yashovchi aholiga gazeta, jurnal va kitoblarni yetkazib berishda muhim rol o'ynagan. Bu tizim ayniqsa cho'l va chekka hududlarda ma'rifat tarqatishda samarali usul bo'lgan. Ko'chma kutubxonalar ot-arava, keyinchalik avtomobil vositasida tashkil etilib, aholi o'rtasida kitobxonlikni rivojlantirishga xizmat qilgan.

Qoraqalpog'iston Respublikasida ilmiy kutubxonalar shakllanishida Nukusdagi oliy ta'lim va ilmiy muassasalar alohida o'rin egallaydi. Xususan, Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti, Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti kabi ta'lim maskanlari huzurida yirik ilmiy kutubxonalar tashkil etilgan. Ushbu kutubxonalar ilmiy tadqiqotlar, talabalar va professor-

o'qituvchilarning axborot ehtiyojlarini qondirishda muhim manba hisoblanadi. Qoraqalpog'istonda kutubxonalar rivojida qoraqalpoq tilidagi nashrlar fondining boyishi ham tarixiy ahamiyatga ega. Mahalliy yozuvchilar, shoirlar va olimlarning asarlari kutubxona fondlaridan keng o'rin olib, milliy adabiyot rivojiga xizmat qilgan. Berdaq, Ajiniyoz, To'lepbergen Qaipbergenov kabi ijodkorlarning asarlari kutubxona faoliyatida asosiy ma'naviy manbalardan biri bo'lib kelgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Кудияров А., Сайманов С. Қорақалпоғистон кутубхоналари тарихидан // Fan, ta'lim, madaniyat va biznesda internet va axborot-kutubxona resurslari: 8-xalqaro konferentsiya materiallari. – Toshkent, 2014. – B. 189-195.
2. Ўзбекистоннинг йирик кутубхоналари: методик маълумотнома. – Ташкент, 2004. – 120 с.
3. Berdieva Z. Kutubxonashunoslik. -Toshkent.: Ilm-ziyo, 2016. -400b.
4. Xudayberganova M. Reading culture: scientific and socio-philosophical perceptions. "Science and innovation" xalqaro ilmiy jurnal. 2026-j. 2-fevral <https://doi.org/10.5281/zenodo.18627831>